

Ona tili va adabiyot fanidan a m a l i y m a s h g` u l o t l a r

1-amaliy mashg'ulot

Morfemika. Morfemika va morfema haqida umumiy ma'lumot. Morfema va uning turlari: o'zak morfema va affiksial (qo'shimcha) morfema

Dars maqsadi: talabalarda morfologiya va uning kategoriyalarini aniqlash ko'nikmasini hosil qilish.

1-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

1.1.

1-topshiriq. Morfema haqidagi to'g'ri va to'liq ta'rifni toping.

A. So'zning ma'noli qismlari morfema deyiladi.

V. Morfema so'zning bo'linmas, eng kichik ma'noli qismidir.

S. So'zning o'zak va affikslariga morfema deymiz.

D. So'z yasovchi, forma yasovchi, so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarga morfema deyiladi.

E. Kategorial va nokategorial morflarga morfema deyiladi.

1.2.

1-topshiriq. Morfemika - tilshunoslikning bir tarmog'i, uning morfem sathi haqida ta'limot beruvchi sohasi ekanligi haqidagi to'g'ri javobni toping.

A. Morfemika - morflar haqidagi ta'limotdir.

V. Morfemika - o'zak va affiksial morfemalar haqidagi ta'limotdir.

S. Morfemika - tilshunoslikning asosiy va affiksial morfemalar haqida ta'limot beruvchi sohasidir.

D. Morfemika - tilshunoslikning so'zning morfem tarkibi, ma'nosi va vazifasi, tarkibi va tartibiga ko'ra turlari haqida ta'limot beruvchi sohasidir.

E. Morfemika - so'zning morfem, morfologik va yasalish strukturasi haqidagi fandir.

1.3.

1-topshiriq. Berilgan so'zlarni ma'noli qismlarga - morfemalarga ajrating.

kitobcha, kitobxon, kitoblar; mevali, mevasiz, mevadan; ish, ishli, ishchan, ishlar, ishda, ishim, ishsiz.

2-topshiriq. Berilgan gapdagi so'zlarni morfemalarga ajrating.

O'zbek tilida to'g'ri, ravon so'zlash davlatimizning kelajagi va istiqboli bo'lgan siz - yoshlarning burchingizdir.

1.4.

1-topshiriq. Berilgan so'zlarni morfemaning til birligi - invariantlardan tarkib topganligini ko'rsatuvchi guruhlariga ajrating: kitoblar, qalamlar, oyimlar, dadamlar, soat birlar, boshlarim, bellarim, gaz suvlar, unlar, professorlar.

Namuna: kitoblar, qalamlar - lar o'z vazifasida, otning ko'plik ko'rsatkichi, invariant birlik; oyimlar, dadamlar -lar hurmat formasi, nutq elementi, morf; invariant birlik bo'lolmaydi.

2-topshiriq. Jo'nalish va tushum kelishigi allamorflarini ayting: -ga, -ka, -qa, -g'a, -a kabilar.

2-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

2.1.

1-topshiriq. Morfemalarning o'zak va affiksial morfemalarga bo'linishi to'g'ri qayd qilingan javobni toping.

A.So'zning ma'no ifodalagan har qanday bo'lagi o'zak va affiksial morfema bo'la oladi.

V.So'zning lug'aviy ma'no ifodalagan qismi o'zak va affiksial morfema sanaladi.

S.So'zning grammatik ma'no tashigan qismi o'zak va affiksial morfema sanaladi.

D.So'zning kategorial va nokategorial shakllarini yasovchi qo'shimchalar o'zak va affiksial morfemalar hisoblanadi.

E.So'z lug'aviy va grammatik ma'no ifodalay olish xususiyatiga ko'ra o'zak va affiksial morfemaga bo'linadi.

2-topshiriq: Berilgan so'zlarni lug'aviy va grammatik ma'no tashuvchi morfemalarga ajrating: vatandoshlar, asalchilardan, birdan, zo'rg'a, gazlashtirish, mo'lhilik, yog'ingarchilik.

2.2.

1-topshiriq. So'zlarni ma'noli qismlar - o'zak va qo'shimchalarga ajrating. qo'shimchalar o'zaklarga qanday ma'no berayotganini aniqlang: paxtasiz, oyoqlamoq, paxtalamoq, ko'zli, paxtachilik, ko'zsiz, ko'zlamoq, paxtali, oyoqli.

2-topshiriq. Yuqorida keltirilgan so'zlar to'pida nechta o'zak, nechta qo'shimcha borligini aniqlang, ularni sanab bering.

2.3.

1-topshiriq. So'zlarni morfemalarga ajrating, ularning ma'nosini aniqlab, o'zak yoki affiksial morfema ekanligini, affiksial morfemalar ifodalagan ma'nolarni tushuntiring: ishchi, aqlli, mevasiz, kitoblar, aqlsiz, a'lochi, ishsiz, noto'g'ri, noinsof, to'g'rilik.

2-topshiriq. 1-topshiriqda keltirilgan so'zlarni o'zakkosh(lug'aviy ma'no tashuvchi) va qo'shimchadoshligiga ko'ra guruhlang.

2.4.

1-topshiriq. So'zlarni morfemalarga ajratib bo'lmasligi sababini tushuntiring: astoydil, gultojxo'roz, Sirdaryo, qishloq, sovchi, yuksak, yuksal, to'satdan, birdan, zo'rg'a kabilar.

2-topshiriq. O'zingiz hozir tushunilishi(sinxron aspekt)ga ko'ra morfemalarga ajratib bo'lmaydigan o'nta misol toping.

2.5.

1-topshiriq. So'zlarni tub(morfemalarga bo'linmaydigan) va morfem tarkibli guruhlariga ajrating. Ish, ishchi, ishchilar, ishlar, ishga; suv, suvchi, suvchilar, suvga; toza, tozala, tozalik; oq, oqla, oqlik.

2-topshiriq. So'zlarni so'z yasalishi va forma yasalishi tarkibiga ko'ra ikki guruhga ajrating: ishga, ishchi, ishda, ishning, ishdan, ishli, ishsiz, ishchan, ishim, ishimiz, ishingiz, ishlari.

3-topshiriq. So'zlar(2-topshiriq)dagi affiksial morfemalarning ma'nolari o'zak morfemalar ifodalagan ma'noga nisbatan umumiylikni tavsiflang (tushuntiring).

2.6.

1-topshiriq. -xona, -noma, -xo'r, -goh, -bon qo'shimchalarining affiksallik morfema va lug'aviy ma'nosini saqlagan holatiga misollar toping va tushuntiring.

2-topshiriq. Tilimizdagi yana qaysi qo'shimchalar qanday mustaqil so'zlardan kelib chiqqanligiga misollar keltiring.

2.7.

1-topshiriq. So'zlarning morfem strukturasi yuz bergan o'zgarishlarning turini aniqlang va tushuntiring.

- a) intizor, quloq, quloq, yanoq, qovoq, bugun;
- v) yuksak, yuksal, bo'yin, bo'g'in, biqin, burun, bilan;
- s) biron, biror, birov, birga;
- d) ukamniki, o'yna, qiyna, chaqna.

3-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

3.1.

1-topshiriq. Berilgan o'zakdosh so'zlarni aniqlang. qo'shimchalar o'zakka qanday yangi ma'no berayotganini tushuntiring: go'zal – go'zallik – go'zallashmoq; ish – ishchan – ishsiz – ishla - ishdan; uch – uchuvchi - uchqun - uchqur.

2-topshiriq. Berilgan so'zlardagi qo'shimchalar so'zga qanday ma'no qo'shayotganini va ular qanday morfemalar deyilishini ayting: kitobim – kitobing - kitobi; kitobimiz - kitobingiz - kitoblari; qalam - qalamlar, dadam - dadamlar; keldim – kelding - keldi; keldik – keldingiz - keldilar.

3-topshiriq. qatorlarda keltirilgan qo'shimchalarning turini va ular so'zlarga qanday ma'no qo'shayotganini tushuntiring: qiz - qizaloq - qizcha - qizgina; besh – beshta – beshinchi - beshtacha; yuv – yuvintir – yuvintiramiz.

3.2.

1-topshiriq. Berilgan so'zlarni morfemalarga ajrating: affiksallik morfemaning tarkibiga ko'ra sodda va qo'shmaga ajrating: yordamlash, fikrlash, sizlash, yog'ingarchilik, ko'pchilik, mo'lchilik, odamgarchilik, o'yna, otlar, yollar, gazlashtirish, elektrlashtirish.

2-topshiriq. Sodda va qo'shma affiksallik morfemalarga o'ntadan misol keltiring: («O'zbek tili morfem lug'ati»dan foydalaning).

4-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

4.1.

1- topshiriq. So'z va o'zak morfemaning farqini tushuntiring.

1. Suv-suvchi, kel-keldi, quvna-quvnoq, mard-mardona, tez-tezla, bos-bosqin, aql-aqlli kabi o'zakdosh so'zlarning morfemalarga ajralish-ajralmaslik sababini tushuntiring.

2. Biz, kino, bor, -miz, -ga kabi o'zak va affiksallik morfemalarni aloqa-munosabatga kirisha olish va -sh, -ma, -chi morfemalarining aloqa-munosabatga kirisha olmaslik sababini ayting.

3. So'zning gap bo'lagi bo'lishi, morfemaning gap bo'lagi bo'la olmaslik sababi to'g'ri ta'kidlangan javobni ko'rsating.

A) So'z gapda ma'noli qismlarga bo'linganligi sababli gap bo'lagi bo'lib keladi, morfema esa gapda ma'noli qismlarga bo'linmaydi, shuning uchun gap bo'lagi bo'lolmaydi.

B) So'z gapda mustaqil ma'noga ega bo'lganligi, morfema esa gapda ma'noli qismlarga egamasligi sababli gap bo'lagi bo'lib kelmaydi.

V) So'z til(nutq)birligi, morfema morfologik sath birligi bo'lganligi sababli so'z gap bo'lagi bo'lib keladi, morfema gap bo'lagi bo'lib kelolmaydi.

4.2.

1-topshiriq. Berilgan so'zlarni ikkiga: bog'li va erkin o'zakli morfemalarga guruhlang: kapitalizm, kapitalist, fashizm, ateist, traktorchi, vagonsoz, vagonli, traktorli, ommaviy, qabilaviy, ruhiy, tarbiyaviy, shar'iy, nokas, buyuk, moviy, badaviy, salbiy, ijobiy, sun'iy, madaniy.

2-topshiriq. Bog'li va erkin o'zak morfemalar asosan qanday birliklar (qatlam)ga xosligini ayting va sababini tushuntiring: A) o'z qatlamga oid birlik(leksema)lar uchun xos; V) o'zlashgan qatlam birliklari uchun xos; S) umumturkiy qatlam uchun xos; D) sodda yasama so'zlar uchun xos hodisa; E) qatlamga xos va yasama bo'lishi shart emas.

4.3.

1-topshiriq. Art, arch, qopqon, qovurg'a, og'riq, ilgari, uvoq, baqir, chaqir, o'kir, bo'kir, o'shqir, qiyqir, qichqir, inda, unda, bo'rdoqi, bo'rla, tog'olcha, sakson, to'qson so'zlarining morfemalarga ajralmas holga kelishi - soddalashuvi sababini tushuntiring.

4.4.

1-topshiriq. Qayta bo'linish hodisasiga misollar keltiring.

2-topshiriq. Ular, bitish, yurish so'zlaridagi morfologik qayta bo'linish mexanizmini tushuntiring.

4.5.

1-topshiriq. -lar(ko'plik) morfemasining morflarga bo'linishini misollar vositasida tushuntirib bering.

4.6.

1-topshiriq. Jo'nalish kelishigi (-ga), ko'plik (-lar) ko'rsatkichi, chiqish kelishigi (-dan) allamorflarini topib, tushuntiring.

5-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

5.1.

1-topshiriq. Matndagi morfem tarkibli so'zlarni kategorial va nokategorial morfemalarga ajrating.

Davlat tili

Jahondagi juda ko'p milliy davlatlar o'z davlat tiliga egalar. "Davlat tili" deganda shu davlat hududida asosiy aloqa - aralashuv vositasi bo'lgan til tushuniladi. Barcha davlat hujjatlari davlat tilida yoziladi; yig'inlar, anjumanlar, qurultoylar shu tilda olib boriladi.

5.2.

1-topshiriq. Kategorial forma yasovchi affiksial morfemalar deb:

a) predmetlik tushuncha (ma'no)sini ifodalaydigan affiksial morfemalarga aytamiz;

v) belgi ifodalaydigan so'zlar yasovchi affiksial morfemalarga aytiladi;

s) belgi ifodalaydigan so'z yasovchi, forma yasovchi affiksial morfemalarga aytiladi.

d) predmetlik ma'nosini ifodalaydigan forma yasovchi affiksial morfemalarga aytiladi;

e) kategorial forma yasovchi affiksial morfema deb bir so'z turkumining grammatik kategoriyasiga xos shakliga aytiladi.

2-topshiriq. Toycha, qopchiq, toychoq, maqtanchiq, qo'zichiq, qizilcha (lavlagi), qorachiq, chug'urchiq so'zlarini ikki guruhga: kategorial forma va nokategorial (funktSIONAL) forma yasovchi affiksial morfemali so'zlarga ajrating.

5.3.

1-topshiriq. Nokategorial forma yasovchi affiksial morfemalar (FYaAM) deb:

a)so'zning lug'aviy ma'nosini o'zgartiradigan (FYaAM)ga aytiladi;

v)so'zlararo sintaktik aloqa - munosabatni ko'rsatadigan FYaAMga aytiladi;

s)grammatik kategoriyaga qarashli bo'lmagan ma'no, ya'ni so'zlarning ma'lum bir modal ma'nosini ifodalab, ularni biror sintaktik vazifa bajarishiga xoslangan shakllarini yasovchi morfemalarga aytiladi;

d)so'zlarni o'zgartiruvchi - turlovchi va tuslovchi FYaAM ga aytiladi.

2-topshiriq. Ot va fe'llarga qo'shib ularning nokategorial shakllarini yasaydigan forma yasovchi affiksial morfemalarning turlarini sanab keltiring.

6-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

6.1.

1-topshiriq.Keltirilgan misollardan so'z yasovchi affiksial morfemalar polisemiyasini(ma'no guruhlarini)tavsiflang.

Suvchi, traktorchi, ashulachi, o'yinchi, yolg'onchi, g'iybatchi, kamonchi, futbolchi, hasharchi, jangchi, vagonchi, dalachi, sayohatchi va boshqalar.

2-topshiriq.O'zingiz -chilik, -ma affiksial morfemalarining polisemantik holatiga misollar keltiring.

6.2.

1-topshiriq. Affiksial omonim morfemalarga berilgan to'g'ri ta'rifni toping (aniqlang).

a)shaklan bir xil, ma'nosi turli turkumlarga oid so'zlar yasovchi qo'shimchalar affiksial omonim morfemalar deyiladi.

v)turli so'z turkumlariga xos grammatik kategoriyalar shakllarini hosil qiluvchi qo'shimchalar affiksial omonim morfemalar deyiladi.

s)turli so'zlar orasidagi aloqa-munosabat uchun ishlatiladigan qo'shimchalar affiksial omonim morfemalar deyiladi.

d)shaklan bir xil,ma'nosi jihatidan turli so'z turkumiga xos so'z yasovchi va shakl yasovchi affiksial morfemalar omonim affiksial morfemalardir.

2-topshiriq.Matndagi affiksial omonimlarni topib, ularning omonimik munosabatini tavsiflang.

Adabiyot nihoyatda murakkab bir ijodiy jarayondir. U tinimsiz mehnat, tajriba, izlanish, soatlarcha xayol surish, odamlar ichiga borish, o'ylash, qidirish demakdir. Adabiyotimizning katta avlodi go'yo qora ish deb atalgan mehnatdan hech qachon qochgan emas. Oqsoqollarga hurmat, yoshlarga mehribonlik o'zbek yozuvchilariga xos fazilatlardan biridir. (Mirtemir)

6.3.

1-topshiriq. Berilgan so'zlar tarkibidagi affiksial morfemalarning vazifasiga ko'ra turini aniqlab, ularni sinonimik darajasiga muvofiq guruhlariga ajrating. Yoqimli-yoqimtoy, betoqat-toqatsiz, unumli-unumdor, o'rinli-noo'rin, chopqir-chopog'on, olmalik-olmazor, tuguncha-tugunchak, toychoq-toycha.

6.4.

1-topshiriq. Affiksial morfemalarning antonimik holatiga misollar topishni davom ettiring.

kuchli-kuchsiz, o'rinli-noo'rin, foydali-befoyda, nuqsonli-benuqson, insofli-insofsiz.

Mustaqil ishlar:

1. O'zak va affiksial morfemalar uchun har birini xarakterlaydigan chizma tayyorlang.
2. Keltirilgan so'zlarni o'zak va affiksial morfemalarga ajrating. kitobxonlardan, qo'zichoqlarimizdan, xurmachalarning, belkuraklarimizning, asalarichilik.
3. Morfemalarni vazifasi, tarkibi va shakliga ko'ra tavsiflang. gazlashtirilganlardan, paxtalarimizning, mustaqilliklardan.
4. Morfemalardagi polisemantik, omonimik, sinonimik va antonimik hodisalarni "O'zbek tili morfem lug'ati" yordamida (2-ilova, 399-417- betlar) izohlang.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Hamroyev, D. Muhamedova, D. Shodmonqulova, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva. Ona tili. Toshkent, 2007-yil. -300 bet.
2. R. Ikromova, D. Muhamedova, M. Hamrayev. Ona tilidan mashqlar to'plami. TDPU, Toshkent, 2009-yil. -240 bet.
3. H. Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2005, "Talqin" nashriyoti
4. Sh. Rahmatullayev. Hozirgi adabiy o'zbek tili. 2006, "Universitet" nashriyoti.
5. R. Yunusov. O'zbek tilidan praktikum. 1-qism, 2006, TDPU.
6. U. Tursunov, J. Muxtorov. Sh. Rahmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. «O'zbekiston», 7. Z. Masharipova. O'zbek xalq og'zaki ijodi. T., 2008.

2-amaliy mashg'ulot

Mavzu: Affiksial morfemalarning turlari: so'z yasovchi, lug'aviy shakl yasovchi, sintaktik shakl yasovchi affikslar. Affiksial morfemalarning tuzilishiga ko'ra turlari: sodda affikslar va murakkab affikslar

Dars maqsadi: talabalarda morfologiya va uning kategoriyalarini aniqlash ko'nikmasini hosil qilish.

1-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

1.1

1-topshiriq. SFYaS to'g'ri ta'rifini toping:

- A. SFYaS so'zda qatnashayotgan barcha morfemalardan iborat.
 - V. SFYaS ikki qismdan: asosiy va yordamchi morfemadan iborat.
 - S. SFYaS forma yasalish asosi va forma yasovchi vositadan iborat.
 - D. SFYaS o'zak va affiksial morfemadan iborat.
- 2-topshiriq. SFYaS to'g'ri ajratilgan javobni belgilang.
- A.ishchi-arga V.ish-chilarga S.ish-chi-lar-ga D.ishchilar-ga E.ishchi-lar-ga.

1.2

1-topshiriq. Berilgan so'zlarni FYaS ga ko'ra qismlarga ajrating.

Ishlar, ishdan, ishning, ishga,ishim, ishingiz, ishi;

Keldi, kelgan, kelgach, kelib, keluv, kelsa.

2-topshiriq. Chap tomonda berilgan FYaA ga o'ngda keltirilgan FYaV lardan mosini qo'ying.

Ish...	-roq	hosil...	-roq
Yaxshi...	-dik	hosildor...	-gan
O'yna...	-dan	hosillan...	-dan

1.3.

1-topshiriq. So'z formasini yasovchi vosita (qo'shimcha)lar turi to'g'ri berilgan javobni toping.

- A. So'z o'zgartuvchi qo'shimchalar.
- V. So'zning lug'aviy ma'nosini o'zgartuvchi qo'shimchalar.
- S. Sof forma yasovchi va so'z o'zgartuvchi qo'shimchalar.
- D. So'zning sintaktik aloqasini ko'rsatuvchi qo'shimchalar.

2-topshiriq. Chap tomonda berilgan forma yasalish asosiga o'ng tomonda keltirilgan forma yasovchi vositalardan mosini qo'yib chiqing.

Ish...	-roq.	Namuna:
Osh...	-dan.ish	- dan
Xiyobon...	-imiz.	- imiz
Yaxshi...	-dir.	- ga
Katta...	-di.	- lar
Uzun...	-tir. yaxshi	- roq
O'yna...	-sa	- dan
qo'l...	-ga	- ga
Tur...	-lar	- lar

1-eslatma: Nazarimizda, ilmiy – ijodkorlik darajasida topshiriqlar talaba identiv maqsadining barchasi uchun umumlashtiruvchi etap sifatida berilsa etarli.Chunki SFYaS,SFYaA,SFYaV so'zning yasalish asosi so'zdan yirik birliklarda: qo'shma so'z, so'z birikmasi, yirik sintaktik komplekslar (leksosintagmalar)da, shuningdek, SFYaS murakkab ko'rinishli shakllarini birlashtiruvchi tugun sifatida tahlil etilsa samaraliroq bo'ladi.

2-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

2.1.

1-topshiriq. So'zning forma yasalish asosiga to'g'ri ta'rif berilgan javobni toping.

A. Soʻzning biror grammatik kategoriyasi yoki funktsional shakli yasashiga asos boʻlgan qism SFYaA deyiladi.

V. Soʻzning kategorial formalari yasashiga asos boʻlgan qism SFYaA deyiladi.

D. Soʻzning nokategorial grammatik maʼnosini hosil qilishga asos boʻlgan qism SFYaA deyiladi.

2-topshiriq. SFYaVga toʻgʻri taʼrif berilgan javobni aniqlang.

A. FYaAga qoʻshilib, soʻzning relyatsion maʼno yasovchi qoʻshimcha SFYaV deyiladi.

V. Forma yasash asosiga qoʻshilib, soʻzning grammatik maʼnosini hosil qiluvchi qoʻshimcha SFYaV deyiladi.

S. Forma yasash asosidan soʻzning kategorial va nokategorial formalarini yasovchi vositalar SFYaV deyiladi.

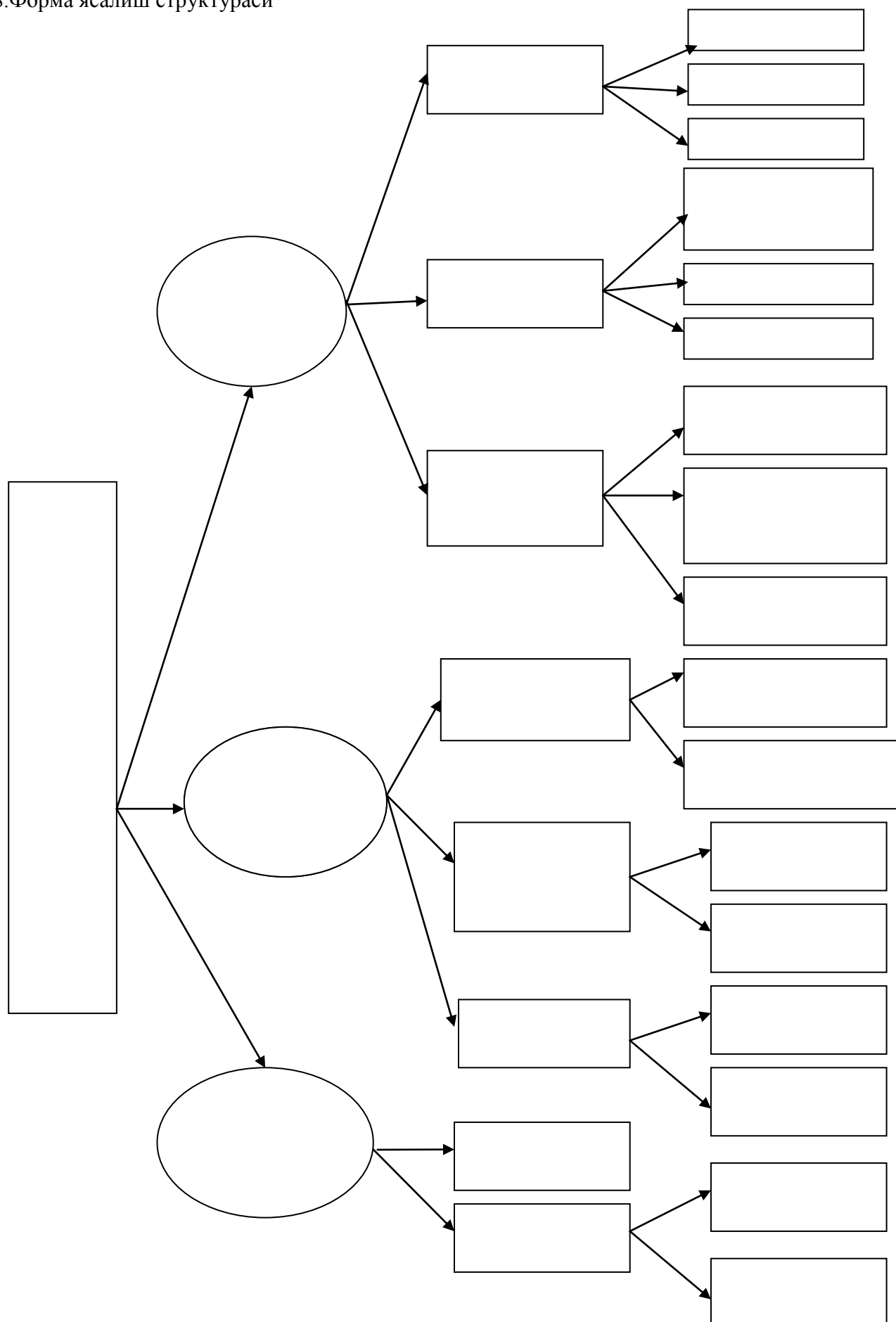
D. Forma yasash asosidan soʻzning kategorial formasini yasovchi qoʻshimchalar SFYaV deyiladi.

E. Forma yasash asosidan soʻzning funktsional formasini yasovchi vositalar SFYaV deyiladi.

Chizmadagi boʻsh katakchalar oʻrnini quyidagilardan mos soʻzlarni qoʻyib toʻldiring :

1. Сўзнинг умумий структураси
2. Семантик
структура
3. Фонетик
структура
4. Фонематик структура
5. Морфем структура
6. Тўғри (лексик) маъно
7. Фонемаларни ўринлашиш ва бириктириш структураси
8. Акцентологик структура
9. Грамматик структура
10. Морфологик структура
11. Кўчма(лексик) маъно
12. Бирикиш структураси
13. Генетик маъно
14. Иккиламчи
номинация
15. Лексикализация
16. Лексик бўёқ (эшак, хўроз)
17. Асосий маъно
18. Транспозиция
19. Эмоционал-стилистик оттенка
20. Фонетик экспрессия
(товуш, урғу)
21. Унли фонемалар
структураси
22. Ундош фонемалар
структураси
23. Бош маъно
24. Урғу структураси

- 25.Сўз ясалиш структураси
26. Ўринлашиш структураси
- 27.Силлабик структура
- 28.Форма ясалиш структураси

3-topshiriq. Otning funktsional (nokategorial) formalari yasalishiga asos bo'lgan qism va yasovchi vositani ajrating.

A. hovuzcha, kapalakcha, toychoq, qo'zichoq (kichraytirish formalari).

B. onajon, akajon, Saidaxon, Kumushoy (erkalash formalari).

V. itlari, uylari, dadalari, opamlar (hurmat formasi).

4-topshiriq. So'zlarni kategorial forma yasalish asosi va forma yasovchi vositalarga ajrating.

A. keldim, kelding, keldi - fe'ning shaxs-son kategoriyasi.

V. uyim, uying, uyi - otning 1 shaxs, egalik kategoriyasi.

2-savol bo'yicha topshiriqlar

2.2.

1-topshiriq. Qo'shma so'zlarni SFYaS ga ko'ra binarlik printsipli asosida qismlarga ajrating.

A. temiryo'lni, temiryo'lning, temiryo'lga, temiryo'lda, temiryo'lda;

B. ishlab chiqarishni, ishlab chiqarishning, ishlab chiqarishga, ishlab chiqarishdan, ishlab chiqarishda.

2-topshiriq. qo'shma so'z formalari SFYaS ga ko'ra shartli chiziqlar (____. - asos, - forma yasovchi vosita) bilan belgilab chiqing.

A. Oliy Kengashni, Oliy Kengashning, Oliy Kengashga, Oliy Kengashdan, Oliy Kengashda,

B. belbog'ni, belbog'ning, belbog'ga, belbog'dan, belbog'da.

2.3.

1-topshiriq. So'z birikmalarini SFYaS ga ko'ra,binarlik printsipli asosida qismlarga ajrating.

A. O'zbekiston Respublikasida, O'zbekiston Respublikasining, O'zbekiston Respublikasini, O'zbekiston Respublikasiga, O'zbekiston Respublikasi-dan;

B. xo'jalik sudini, xo'jalik sudining, xo'jalik sudiga, xo'jalik sudidan, xo'jalik sudida.

2.4.

1-topshiriq. Leksosintagmalarga misollar topib, FYaA va FYaV ga ko'ra qismlarga namunada keltirilganidek ajrating.

Bir ming to'qqiz yuz to'qson to'qqizinchi yil -ga .

-da.

-ni.

-dan.

-ning.

Guliston Davlat universiteti -ning

-ni

-ga

-da

-dan

2.5.

1-topshiriq. Birdan ortiq forma yasovchi vositalar qo'shilishidan tarkib topgan so'zlarni FYaA va forma yasovchi vosita (FYaV)ga ajrating.

- A. terimchilarga terimchilarimizga talabalarimizga
terimchilar-ga terimchilarimiz-ga talabalarimiz-ga
terimchi-lar terimchilar-imiz talabalar-imiz
terimchi-lar talaba-lar.
- B. ishladik keltirgandik keltirildim
ishladi – k keltirgandi - k keltirildi - m
ishla - di keltirgan - di keltiril - di
keltir - gan keltir - il
kel - tir kel - tir.

2-topshiriq. Murakkab ko'rinish (tarkib)li so'zlarni FYaS ga ko'ra shartli chiziq (« ____ » - asos, « » . ____ . forma yasovchi vosita) lar bilan belgilang.

maktabdoshlaridan, o'quvchilarimizning,
gultojixo'rozlariningdan Kumushoylarning
kelishayotibdi kelishmoqchi

2.6.

1-topshiriq. So'zlarni forma yasalish va so'z yasalish strukturasi ko'ra qismlarga ajrating.

Aqlli, yurtboshimiz, ishlatildi, odamning. Misollarni jadvalda davom ettiring.

Forma yasalish strukturasi	So'z yasalish strukturasi
Yurtboshi - miz	Aql - li
Ishlatil - di	Yurt - boshi
Odam – ning	Ish - la
--	--

2-topshiriq. «Aqlli» va «odamning» so'zlarini birinchi topshiriqdagi jadval kataklari shartiga mos kelmaslik sabablarini tushuntiring.

A. Ular tub so'zlar bo'lgani uchun joylashmadi (qismlarga ajratib bo'lmadi).

V. «Odamning» tub so'z, «aqlli»da forma yasovchi vosita (qo'shimcha) yo'qligi sababli qismlarga ajralmadi.

S. «Aqlli» faqat yasalish strukturasi, «odamning» faqatgina forma yasalish strukturasi tarkib topganligi sababli ajratilmadi.

D. A,B javob to'g'ri.

E. V,D javob to'g'ri.

2.7.

1-topshiriq. So'zlarni forma yasalish va so'z yasalish strukturasi ko'ra ikki ustunga ajrating.

Ishda, ishning, ishlar, ishchi, ishsiz, ishla;

Suvchi, suvsiz, suvla, suvda, suvlar, suvni;

Suzsa, suzay, suzsiz, suzgich, suzgir, suzag'on;

Oqla, oqlat, oqsa, oqtir, oqti, oqshom.

2-topshiriq. So'zlarni FYaS va SYaS ga ko'ra qismlarga shartli chiziqchalar _____ asos, - FYaV, ---- SYaV) bilan ajrating.

kelgindi, qirindi, yuvindi, kuyindi, yuvundi, kelindi, olqindi, ko'rindi, kiyildi, yupandi.

2.8.

1-topshiriq. 4 ta so'z tanlab, ularni namunadagidek SYaS va FYaS ga ko'ra qismlarga ajrating.

tilshunoslikdan

tilshunoslik - dan - forma yasalish strukturasi;

tilshunos - lik - so'z yasalish strukturasi;

til - shunos - so'z yasalish strukturasi;

ishchilarimizdan

ishchilarimiz - dan - chiqish kelishigi formasi;

ishchilar - imiz - egalik formasi;

ishchi - lar - ko'plik formasi;

ish - chi - shaxs oti yasovchi forma.

2-topshiriq. Gapdagi so'zlarni forma yasalish strukturasi ko'ra tahlil qiling. Baxt havoda esmaydi, mehnatdan keladi. (Ro'dakiy)

3-topshiriq. Gapdagi yasama so'zlarni topib, ularni yasalish strukturasi ko'ra tahlil qiling.

Ko'cha boshida qatig'ini pullab, idishlarini orqalagan ayol ko'rindi.

2-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

2.9.

1-topshiriq. So'zning yasalish strukturasi haqidagi to'g'ri ta'rifni ayting.

A. SYaS deb o'zak, so'z yasovchi va so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarga aytiladi.

V. SYaS deb shu so'zning yasovchi qismlariga aytiladi.

S. SYaS deb yasalish asosi va yasovchi elementga aytiladi.

D. SYaS deb etakchi va ko'makchi fe'l birikuvlariga aytiladi.

E. SYaS deb ot va to'liqsiz fe'lli birikuvlarga aytiladi.

2.10.

1-topshiriq. So'zning yasalish strukturasi ikki qismdan – SYaA va SYaV dan iborat bo'lishi, ya'ni binarlik printsipli asosiga qurilishiga ko'ra so'zlarni ajrating: suvchilar, traktorlik, nonxo'r, bemaza, paxtakordagi, suvoqchilikka, yog'ingarchilik.

2.11.

1-topshiriq. So'z yasalishi asosiga berilgan to'g'ri ta'rifni toping.

A. So'zning ma'nosini o'zgartiradigan qism SYaA deyiladi.

V. So'zdagi har qanday ma'noli bo'lak SYaA deyiladi.

S. So'zning mustaqil lug'aviy ma'noga ega bo'lgan va yasalma ma'nosining asosini tashkil qilgan qism SYaA deyiladi.

D. So'z ma'nosini yangilaydigan qism SYaA deyiladi.

2.12.

1-topshiriq. Soʻz yasovchi vositaga toʻgʻri taʼrif berilgan javobni ayting.

A. Soʻzning maʼno bildiradigan eng kichik boʻlagi SYaV deyiladi.

V. Soʻzning formasini hosil qiladigan qoʻshimcha SYaV deyiladi

S. Soʻzning grammatik maʼnosini oʻzgartiradigan qoʻshimcha SYaV deyiladi.

D. Soʻzning lugʻaviy maʼnosini oʻzgartiradigan qoʻshimcha SYaV deyiladi.

2. 13.

1-topshiriq. Berilgan yasalmalarni soʻz yasash asosi va soʻz yasovchi vositalarga ajrating: koʻpqavatli, koʻpchilikning, odamgarchilikning, sovchi, suvchi, quloqchin, bizdan, yordamlash.

2.14.

1-topshiriq. Soʻzning YaS FYaS va morfem struktura (MS)dan farqlanishini tushuntiring: berilgan soʻzlarni 3 stunga, ularning strukturasini farqlangan holda boʻlib yozing. Aqlli, yurtboshimiz, ishlatildi, odamning.

2.15.

1-topshiriq. Berilgan soʻzlarni YaA va YaV ligiga koʻra shartli chiziqlar bilan belgilang. iz, izchi, izquvarlik, izchil, izchillik; gʻaraz, begʻaraz, gʻarazgoʻy, gʻarazli, gʻarazsiz; uy, uyda, uydagi, uyni, uydan kabi.

2.16.

1-topshiriq. Yasash strukturasiga koʻra sinxron planda tahlil qilish mumkin boʻlgan yasalmalarni aniqlang. Suvchi, sovchi, yoʻriqchi, quloqchin, Barchin, birdan, zoʻrgʻa, yuksak, yuksal, bilan, Sirdaryo.

3-savol boʻyicha savol va topshiriqlar

3.1.

1-topshiriq. Tub va morfem strukturali soʻzlarni ikkiga ajrating:

kitobcha, qizilcha, ishchi, aqlli, mevasiz, uy, mard, kitoblar, boshliq, goʻzal, uch, oʻtir.

3.2.

1-topshiriq. Soʻz shakldagi maʼnoli qism – morfema chegarasini qiyoslash orqali aniqlang (oʻzakdoshlik va qoʻshimchadoshlik belgisiga koʻra): paxta, paxtakor, paxtazor, paxtachilik; sholikor, shifokor, gʻallakor.

3.3.

1-topshiriq. Berilgan bandlardan qaysi birida morf haqida toʻgʻri va toʻliq taʼrif berilgan:

A. Soʻz yasovchi va forma yasovchi qoʻshimchalardan tarkib topgan har qanday soʻz shakl morf deyiladi.

V. Soʻzshaklning asosiy va qoʻshimcha maʼno anglatadigan qismlariga morf deyiladi.

S. Soʻzshakl tarkibida ajratiladigan eng kichik maʼnoli qism morf deyiladi.

D. Soʻzshaklning yasash asosi va yasovchi vosita sifatida ajratiladigan qismlari morf deyiladi.

3.4.

1-topshiriq. Berilgan so'zlarni o'zak va affiksial morflarga ajrating: paxtasiz, oyoqla, paxtala, paxtachilik, yurtboshimiz, prezidentlikka, temiryo'lchilarning, odamgarchilikdan.

3.5

1-topshiriq. Berilgan so'zlarni o'zak va affiksial morflarga ajrating va ularni ma'nosiga, vazifasiga ko'ra munosabatini tushuntiring:

gul - gulzor, choy - choydan, bo'yoq - bo'yoqli, qiz - qizcha, toy - toychoq, opa - opajon, qalam - qalamim, uy - uylar.

3.6.

1-topshiriq. Berilgan so'zshakllarni morflarga ajrating va o'zak morflar ma'nosi hamda vazifasini aytib bering:

- 1) qiz – qizaloq – qizcha; besh – beshinchi – beshtacha;
- 2) yuv – yuvin – yuvintir;
- 3) bog' – bog'bon – bog'dorchilik.

3.7.

1-topshiriq. Keltirilgan affiksial morflarning ma'nosi va vazifasiga ko'ra turini ayting (aniqlang):

A. -chi, -dosh, -m, -ma, -iy, -viy, -siz;

B. -m, -ing, -dik, -ingiz; -man, -san, -di;

V. -gan, -r -ar, -gach, -kach, -guncha, -kuncha, -lar, -dagi, -dek, -day, -xon, -jon, -gina, -kina, -dir, -giz, -sat.

3.8.

1-topshiriq. Berilgan so'zlardagi affikslarning joylashish o'rniga ko'ra qanday nomlanishini ayting:

Baquvvat, boaql, betuz, serharakat: izma-iz, rangba-rang; kulolchilik, undan, bildik.

3.9.

1-topshiriq. So'zlar tarkibini asos, qo'shimcha va allamorfligiga ko'ra ajrating:

Maktabxonalardan, bog'bonlarimiz, vatandoshlardan, aqlli; maktabga, toqqa, bilakka, boqqa.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Hamroyev, D.Muhamedova, D.Shodmonqulova, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva. Ona tili. Toshkent, 2007-yil. -300 bet.
2. R.Ikromova, D.Muhamedova, M.Hamrayev. Ona tilidan mashqlar to'plami. TDPU, Toshkent, 2009-yil. -240 bet.
3. H.Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2005, "Talqin" nashriyoti
4. Sh.Rahmatullayev. Hozirgi adabiy o'zbek tili. 2006, "Universitet" nashriyoti.
5. R.Yunusov. O'zbek tilidan praktikum. 1-qism, 2006, TDPU.
6. U. Tursunov, J. Muxtorov. Sh.Rahmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. «O'zbekiston», 7. Z. Masharipova. O'zbek xalq og'zaki ijodi. T., 2008.

3-amaliy mashg'ulot

Mavzu: So'z yasalishi. (derivatsiya) haqida umumiy ma'lumot. Tub va yasama so'zlar

Dars maqsadi: talabalarda morfologiya va uning kategoriyalarini aniqlash ko'nikmasini hosil qilish.

1-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

1.1.

1-topshiriq. So'z yasalishiga nega tilshunoslikning mustaqil tarmog'i, sohasi sifatida qaraladi?

A. Affiksial morfemalar vositasida yangi ma'noli so'zlar yasaydi.

V. So'z yasash usullarini belgilaydi.

S. So'z yasash tiplarini tekshiradi.

D. So'zlarning yasalishini, yangi so'z hosil qilishning qonun-qoidalarini, model va tiplarini, vositalarini, so'zning yasalish strukturasi tekshiradi.

E. So'zning yasalish strukturasi aniqlaydi.

2-topshiriq. So'z yasalishining asosiy birligi va kategoriyalari nomlari to'g'ri qayd etilgan javobni toping.

A. Yasalma, yasalish asosi, yasovchi vosita.

V. Affiksatsiya, kompozitsiya, transpozitsiya, fonetik - semantik usullar.

S. Yasalish usuli, tipi, qolipi, modeli.

D. So'z yasalishi aspektlari: sinxroniya va diaxroniya, binarlik, so'zning yasalganlik ma'nosi, so'z yasovchi affiks.

E. A.V.S.D.

1.2.

1-topshiriq. So'z hayotning talabi bilan tug'ilishini asoslab bering.

A. Tilda yangi tushunchalarni atash uchun yangi so'z yaratish talab etiladi.

V. Tilda yangi predmetni atash uchun yangi so'z yaratishga ehtiyoj bor.

S. Hayotdagi yangilikni - yangi predmet, hodisa va hokazolarni nomlash uchun yangi so'z yaratiladi.

D. Hayotdagi yangiliklar - narsa-predmet, voqea-hodisa va h. nomlashga, atashga bo'lgan ehtiyoj sababli yangi so'zlar yaratiladi.

2-topshiriq. So'z yasash nega tilshunoslikning fonetik, leksik, morfologik, sintaktik, semasiologik sathlaridan ajratilib mustaqil soha, tarmoq deb qaraladi?

A. So'z yasalishi tilshunoslikning mustaqil tarmog'i sifatida o'z tema va remalariga ega bo'lganligi uchun ham mustaqil soha deb qaraladi.

V. So'z yasalishi mustaqil fan sifatida o'z birligi, so'z yasash usullari, umumkategorial va ichki kategorial birliklariga ega sath sifatida butun (yaxlit) bir sistema bo'lganligi uchun mustaqil soha sifatida qaraladi.

S. So'z yasalishi hodisasi o'zining asosiy, etakchi xususiyatlari bilan grammatika va leksikologiyaga yaqin turgani uchun ham mustaqil soha sifatida ajratiladi.

D. So'z yasalishida fonetik vositalar ham, morfologik birlik (morfema)lar ham, so'zlarni qo'shish (sintaktik) yo'li ham qatnashgani tufayli u mustaqil soha, tarmoq sifatida o'rganiladi.

E. So'zlarning yasallishini, yangi so'z hosil qilishning qonun-qoidalarini, modellarini, vositalarini, so'zlarning yasallish strukturasi sistemasi sifatida olib tekshirgani uchun ham mustaqil soha sifatida ajratiladi.

1.3.

1-topshiriq. So'z yasash nega leksik ma'noning yangidan tug'ilishini nazarda tutishini berilgan so'zlar vositasida tushuntirib bering: o'tloq, toshloq, qishloq, qumloq, ovloq, o'roq, pichoq, quloq, yanoq, dudoq, qoboq.

2-topshiriq. Berilgan yasalmalarni "yasallish asosi - yasovchi vosita - yasalma"ga ajratib, "yasalma"ning lug'aviy ma'nosi nimadan kelib chiqqanini tushuntiring. Sinf-dosh, yurtdosh, maktabdosh, yo'ldosh, kursdosh; yong'in, quvg'in, qirg'in, to'lqin, chopqin; sersuv, serunum, serhosil, sergo'sht, sershovqin; qo'qongul, qashqargul, toshkan suv, chinnigul.

2-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

2.1.

1-topshiriq. So'zlarning yasallishini tekshirishda sinxroniya nimaga asoslanadi? To'g'ri javobni ayting.

A. So'zlarning tarixan qanday yasalganligini tekshirib, aniqlaydi.

V. So'zning etimologik ma'nosini tekshiradi.

S. So'zning genetik ma'nosini aniqlaydi.

D. So'zning ko'chma ma'nolarini tekshiradi.

E. So'zning yasalganligi tahlili zamonaviylik(bir vaqtlilik)ka – hozirda "yasovchi asos - yasovchi vosita -> yasalma" tarzida o'qilishini aniqlashga asoslanadi.

2-topshiriq. Keltirilgan so'zlarni sinxron va diaxron aspektida yasalgan so'zlar guruhiga ajrating. Ovloq, toshloq, ovul, qishloq, qumloq, dudoq, yanoq, chanoq, tirnoq, quvnoq, saboq, kurak, yurak, ichak, biqin, buyrak, bo'yin, tiqin, chopqin, qirg'in, so'lg'in, to'lqin.

2.2.

1-topshiriq. Sinxron tahlil printsiplari to'liq va to'g'ri ko'rsatilgan javobni toping.

A. Sinxronik tahlil adabiy til normalarini belgilaydi.

V. Sinxronik tahlil ta'lim tizimining talabidan kelib chiqib ish ko'radi.

S. So'z yasallishida yasalganmi-yo'qmi ekanligini aniqlashda mezon vazifasini bajaradi.

D. Biror hodisa, qonun-qoidaning unumli-unumsizligini tez aniqlashda ishlatiladi.

E. A,V,S,D.

2-topshiriq. Sinxron aspekt talabiga muvofiq yasalgan javobni toping.

A. Birdan, zo'rg'a, to'satdan

V.Sirdaryo,Amudaryo,Surxondaryo

S.Tekin,chekin,sekin

D.Astoydil,intizor,gultojixo'roz

E.Sinxron aspekt asosida yasalgan (tahlil qilish mumkin bo'lgan) so'zlar berilmagan.

3-topshiriq. Hozirgi davr nuqtai nazaridan yasalmaligiga ko'ra tahlil qilish mumkin bo'lgan so'zlar qatori berilgan javobni aniqlang.

A. Archi, art, qurt, yurt, surt, chert.

- V. quloqchin, g'unajin, chilparchin, Barchin.
- S. qirindi, yig'indi, suprindi, yuvindi, chiqindi.
- D. Chuvrindi, qirindi, bekindi, bo'shandi.
- E. qashi, to'zi, seni, uni, gapi.

2.3.

1-topshiriq. Sinxroniya va diaxroniyani nega til mavjudligi va taraqqiyotining ikki shakli deymiz (to'g'ri va to'liq javobni toping).

A. Hodisa - narsalardagi shakl va mazmun birligining ustivorligi uchun.

V. Mazmunning etakchi (birlamchi), shaklning ikkilamchi (yordamchi) ekanligi uchun.

S. So'z yasallishida sinxroniya diaxroniyaning muayyan bir zvenosi (bo'g'ini) bo'lgani uchun.

D. Hodisalardagi statika ulardagi dinamikaning xususiy ko'rinishi bo'lgani uchun.

E. Til hodisalari tahlilida sinxroniya va diaxroniya har doim o'zaro munosabatda bo'lgani uchun.

2-topshiriq. Berilgan misollarni tahlil qiling va sinxroniya bilan diaxroniya munosabatidagi dinamika va statika aloqasini o'z so'zlaringiz bilan tushuntirib bering: yanoq, quloq, dudoq, tamoq, qaboq, taloq, chanoq, tuyoq, dimoq, buqoq; iyak, bilak, kurak, suyak, tirsak, yurak, buyrak, ichak, milk, kanak, kiprik; bo'yin, biqin, bo'g'in, burun, qo'yin; qo'ltiq, kindik; manglay, tanglay.

3-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

3.1.

1-topshiriq. Berilgan so'zlarni tahlil etib, yasovchi asos (o'zak), yasovchi vosita(affiks)ga ajrating.

Himoyachilarimiz, a'lochilardan, gulzorlarda, paxtakorlarning, sinfdoshlarga.

2-topshiriq. Berilgan so'zlardagi yasovchi qo'shimchalarning o'zakka, tub yoki yasama so'zga, so'zning lug'aviy shakliga qo'shilib kelayotganini aniqlang.

Bog', bog'bon, bog'dor, bog'dorchilik, bog'li, bog'liq, bog'siz, bog'bonlik, bog'bonchilik.

3.2.

1-topshiriq. O'zakdosh yasalmalarda o'zakning umumiy, affiksning xususiy, maxsus ma'no ifodalashini tushuntiring.

suv-chi > suvchi; sut-chi > sutchi; sinf-dosh > sinfdosh; ish-chan > ishchan; ish-li > ishli; arava-kash > aravakash; chuqur-lashtirish > chuqurlashtirish; ish-la > ishla.

2-topshiriq. Berilgan so'zlarni "yasovchi > yasalma"lik munosabatidagi umumlashtiruvchi qism ("yasovchi asos")ini aniqlang. qishloqi, eroni, multoni, panjobi.

Namuna: qishloq-i > qishloqi: "qishloq" - yasovchi asos, "- i" yasovchi vosita, "qishloqi" - yasalma. Yasalmada ma'no xususiylashgan, ya'ni toraygan - "qishloqlik" kabi o'rin - joyga xoslik ma'nosini ifodalayapti. Vaholanki, "qishloq" asosidan yana qator ma'nolarni ifodalovchi so'zlar yasash mumkin bo'ladi: qishloq-dosh > qishloqdosh.

3.3.

1-topshiriq. Yasovchi bilan yasalmaning ma'no jihatidan bog'lanishi nimaga asoslanishini tushuntirib bering. Aqlli - aqlsiz - beaql - boaql; sabrli – besabr - sabrsiz - bosabr; sovungar - sovunchi, bedapoya - bedazor.

2-topshiriq. Yasovchi bilan yasalmaning ma'no jihatdan bog'lanib, yasalmalikni ifodalashida yasovchi affiks(vosita)ning vazifasini aniqlang.

- li	paxta -	-(to'n)
-siz	tikan-	-(sim)
ish - chan	soya-	-(daraxt)
-chi	suv-	-(er)
-la	meva-	-(daraxt)
	shira-	-(qovun)

3.4.

1-topshiriq. Berilgan so'zlarda yasovchilar ma'nosiga asoslangan yasalmaning ma'nosi qanday rivojlantirilganini tushuntiring.

Suva-q-chi -> suvoqchi, yama-q-chi -> yamoqchi.

2-topshiriq. Berilgan yasalmalarni tarkibiga ko'ra tahlil qilib, ularda yasovchi vazifasini nima bajarayotganligini aniqlang. Birdan, zo'rg'a, to'satdan, maqtanganning to'yini, kerilganning uyini ko'r, iskabtopar, qashqargul, gulxayri, chinnigul, ko'kkaptar.

3.5.

1-topshiriq. Asoslovchi va asoslanuvchi munosabati nima deb ataladi?

- A. yasalma
- V. yasovchi
- S. motivatsiya
- D. asoslovchi
- E. asoslanuvchi

2-topshiriq. So'zlarni motivatsiya (motivlovchi-motivlanuvchi) talabidan kelib chiqib tahlil qiling. Uzun - uzumchi, uzum - uzumzor, o'r - o'roq.

4-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

4.1.

1-topshiriq. So'z yasash usullari tasnifi to'g'ri ajratilgan va nomlangan javobni aniqlang.

- A. semantik
- V. fonetik
- S. grammatik:transpozitsiya,affiksatsiya, kompozitsiya
- D. kalka va abbreviatura
- E. A,V,S

2-topshiriq. "So'z yasalishi" predmeti kategoriyalari to'g'ri sanalgan javobni ayting.

- A. Yasalish asosi, yasovchi vosita, yasalma.
- V. Yasovchi, yasalma, so'z yasash usullari.
- S. Affiksatsiya, kompozitsiya, transpozitsiya.
- D. So'z yasash modeli, so'z yasash tipi, so'z yasash qolipi.

E. Binarlik, fonetik usul, semantik usul.

J. Barcha javoblar to'g'ri.

3-topshiriq. "So'z yasalishi" birligi qaysi javobda qayd etilgan?

A. Leksema.

V. Semema.

S. Yasalma.

D. Yasama.

E. Tagmema.

.

4.2.

1-topshiriq. Semantik usul bilan yasalgan so'zlarni ma'no ko'chirishning qaysi yo'li bilan ko'chganligini ayting. O'q(kamonning), o'q(aravaning), o'q(miltiqning); eshak(bola), eshak (o'jar odam); qo'y(hayvon), qo'y(yuvosh odam); tulki(hayvon), tulki (ayyor odam).

2-topshiriq. Keltirilgan so'zlardagi yangi semalar ma'no ko'chirishning qaysi usullariga mansubligini aniqlab, ularni turlarga ajrating.

Ish - mehnat(ot) / ish - jazo (ot); nok - daraxt(ot) - nok - meva(ot), o'q - kamon o'qi (ot) - o'q - arava o'qi (ot), o'q - kamon o'qi (ot) / o'q - miltiqning o'qi (ot), samovar - buyum oti (ot) - samovar - choyxona (ot).

3-topshiriq. Ma'no ko'chirish usullari to'g'ri berilgan javobni ayting.

A. O'xshatish, sifatlash, istiora.

V. Metonimiya, metafora, sinekdoxa, vazifadoshlik.

S. Alletratsiya, transkriptsiya.

D. Substantivatsiya, ad'ektivatsiya, adverbializatsiya.

E. Konversiya, transpozitsiya.

4.3.

1-topshiriq. Misollarda qanday fonetik vosita yordamida yangi so'z yasalayotganini tushuntirib bering.

a) yangi(sifat) - yangi(ravish), olma(ot) - olma(fe'l), oldi(fe'l) - oldi(ravish);

b) bobo - bibi, buva - buvi, ko'r - ko'z.

4.4.

1-topshiriq. Asosga affikslar qo'shilishidan hosil bo'lgan so'zlar to'g'ri nomlangan javobni ayting.

A. Tub so'z.

V. Sodda yasama so'z.

S. Sodda so'z.

D. qo'shma so'z.

E. Juft so'z.

J. Takroriy so'z.

2-topshiriq. Yasalmalarni "yasalish asosi", "yasovchi vosita"ga ajrating.

temiryo'lchi, ko'p qavatli, gazlashtirish, chuqurlashtirish,

mo'lchilik, o'qituvchi, o'quvchi, sihat-salomatlik, aravaso'z.

3-topshiriq. qo'shimchalarni qaysi turkumga oid so'zlar yasay olishiga ko'ra ajrating. -chi, -dosh, -lik, -loq, -soz, -kor, -zor, -ma, -la, -li, -lan, -lash, -ona, -larcha, -iy, -viy, -simon, -shunos, -xon, -xona, -bon, -bin.

4.5.

1-topshiriq. Qo'shma so'z yasallshning atamasi berilgan to'g'ri javobni toping.

A. Kompozitsiya.

V. Kompozita.

S. Qo'shilma.

D. Birikma.

E. Sintagma.

2-topshiriq. Yasallmalarni qo'shma so'zning yasallsh tiplariga muvofiq ajrating.

Okrug, qoraqand, loviya qovun, bo'rikalla, karnaygul, qashqargul, tuyaqush, er yong'oq, unib-o'smoq, unda-munda, orzu-umid, unar-unmas, unaqa-bunaqa, uzun-uzun borib-borib, kelib-kelib, yura-yura, chopa-chopa, bir-bir, asta-asta, Oliy Majlis, Oliy Kengash, ish xaqi, yil boshi, yurtboshi, mehnat kuni, bir yuz o'n, o'n to'qqiz, bir ming to'qqiz yuz to'qson to'qqiz, aytdi-qo'ydi, sotib oldi, kirib-chiqdi, borib-keldi.

4.6.

1-topshiriq. Quyida berilgan atamallarning qaysi turkumlarni yasallsh uchun xoslanganini izohlang. Substantivatsiya, ad'ektivatsiya, adverbializatsiya, verbalizatsiya, pronominalizatsiya, kon'yunktsionalizatsiya.

2-topshiriq. Transpozitsiya usuli bilan yasallgan so'zlarni turkumlarga oidligiga ko'ra guruhlang. Yaxshidan ot, yomondan dod qoladi. Ahmoq oyog'idan qariydi. Gunohi ne edi bu tilla boshning. Oq oltinni oltin qo'llar yaratadi. Sevarxon uyiga qaytmoqchi. Naziraxon qudalarni yaxshi kutib oldi. Ali bilan Vali qishloqqa ketdi. «Va» teng bog'lovchi. Saodat student, u GDUda o'qiydi. Bir kuladi, bir yig'laydi.

4.7.

1-topshiriq. Berilgan so'zlar tarkibida kelgan so'z yasovchi qo'shimchani aniqlang va ularning yasovchilik darajasi(dinamikasi)ni hozirgi til nuqtai nazaridan ajratib chiqing: o'roq, yotoq, qoloq, yanoq, dudoq, qovoq, quloq, tomoq, qaroq, chanoq.

2-topshiriq. 1-topshiriqdagi -oq qo'shimchasi bilan yasallgan so'zlar dinamikasi qanday natija(statika)ga olib kelganini aytib bering.

A. -oq qo'shimchasi hozir sermahsul.

V. -oq qo'shimchasi til taraqqiyotining ma'lum davrida mahsuldor bo'lgan.

S. -oq qo'shimchasi yangi so'z yasamagan.

D. -oq qo'shimchasining mahsuldorligi tilda o'z izi(statikasi)ni qoldirgan.

Mustaqil ishlr:

1-topshiriq. Matndagi yasama so'zlarni toping va ularni sinxron, diaxron aspektga bo'lib, guruhlab, yasamalik sababini izohlang.

Quloqchin telpak kiygan kishi birpas jim turdi va to'satdan gap boshladi. - Bugun xotirjam, qo'l qovushtirib o'tirsak, kelajak avlod bizni kechirmaydi. Qadriyatlarimizga qaytish va kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni ana shu qadriyatlar, bobolarimiz an'analari ruhida tarbiyalash dolzarb bo'lib turibdi.

2-topshiriq. Mustaqil so'zlarning so'z yasovchi qo'shimchalarga aylanish jarayoniga misollar keltiring va tushuntirib bering.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Hamroyev, D.Muhamedova, D.Shodmonqulova, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva. Ona tili. Toshkent, 2007-yil. -300 bet.
2. R.Ikromova, D.Muhamedova, M.Hamrayev. Ona tilidan mashqlar to'plami. TDPU, Toshkent, 2009-yil. -240 bet.
3. H.Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2005, "Talqin" nashriyoti
4. Sh.Rahmatullayev. Hozirgi adabiy o'zbek tili. 2006, "Universitet" nashriyoti.
5. R.Yunusov. O'zbek tilidan praktikum. 1-qism, 2006, TDPU.
6. U. Tursunov, J. Muxtorov. Sh.Rahmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. «O'zbekiston», 7. Z. Masharipova. O'zbek xalq og'zaki ijodi. T., 2008.

4-amaliy mashg'ulot

Mavzu: Ona tilida so'z yasash usullari

Dars maqsadi: talabalarda morfologiya va uning kategoriyalarini aniqlash ko'nikmasini hosil qilish.

1-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

1.1.

1-topshiriq. So'z yasash usullarining turlari amal qilishi to'g'ri ko'rsatilgan javobni toping.

A. Affiksatsiya va kompozitsiya

V. Affiksatsiya, kompozitsiya, transpozitsiya.

S. Affiksatsiya, kompozitsiya, transpozitsiya, semantik va fonetik usullar.

D. Sintaktik-leksik, kalka, so'z qisqartirish.

E. Leksikalizatsiya, transpozitsiya, konversiya.

2-topshiriq. Sifat turkumida amal qiladigan so'z yasash usullari qaysi javobda to'g'ri berilgan.

A. Kompozitsiya, transpozitsiya, affiksatsiya.

V. Semantik, fonetik, leksikalizatsiya.

S. Kompozitsiya, adverbializatsiya, ad'ektivatsiya.

D. Affiksatsiya, pronominalizatsiya.

E. Ad'ektivatsiya, kompozitsiya, affiksatsiya.

3-topshiriq. Son turkumida amal qiladigan usullar to'g'ri berilgan javobni ayting.

A. Affiksatsiya, kompozitsiya, kon'yunksionalizatsiya.

V. Affiksatsiya, kompozitsiya, transpozitsiya.

S. Semantik, fonetik, konversiya.

D. Kopozitsiya, transpozitsiya.

4-topshiriq. Fe'l turkumida so'z yasashning qaysi usullari amal qiladi.

A. Affiksatsiya, verbalizatsiya, abbreviatura.

V. Affiksatsiya, kompozitsiya, transpozitsiya.

S. Kompozitsiya, konversiya, affiksatsiya.

D. Transpozitsiya, affiksatsiya, kompozitsiya, semantik va fonetik usullari.

- E. Semantik, fonetik, affiksatsiya, kompozitsiya.
- 5-topshiriq. Ravish turkumida amal qiladigan soʻz yasash usullarini ayting.
- A. Affiksatsiya, adverbializatsiya, kompozitsiya, fonetik, leksikalizatsiya.
- V. Semantik, fonetik, implitsid, grammatik.
- S. Sintaktik, morfologik, leksik, semantik.
- D. Kalka, abbreviatura, kompozitsiya.
- E. Leksikalizatsiya va kompozitsiya.
- 6-topshiriq. Yordamchi soʻzlarda amal qiladigan soʻz yasash usullarini aniqlang.
- A. Affiksatsiya
- V. Kompozitsiya.
- S. Kon'yunksionalizatsiya.
- D. Semantik.
- E. Fonetik
- J. V,S.
- 7-topshiriq. Modal, undov va taqlid soʻzlarda amal qiladigan soʻz yasash usullarini aniqlang.
- A. Affiksatsiya, kompozitsiya.
- V. Kompozitsiya, transpozitsiya.
- S. Semantik, leksikalizatsiya.
- E. Leksikalizatsiya, fonetik.

1.2.

1-topshiriq. Matnda semantik usul bilan yasalgan soʻzlarni aniqlab, ularning maʼno koʻchirish usulini tushuntiring. Oltin soʻzlarni aytdingiz. Oʻzbekiston oʻz istiqlool yoʻlidan olgʻa bormoqda. U masala qoʻygan, u signal bergan (A.Q.). Koʻz – qoʻrqoq, qoʻl - botir (Maqol). Rahbar ishning koʻzini bilishi lozim. Rustam dehqonchilikning tilini yaxshigina oʻrgangan.(O.) Dasturxonga boqqan doʻst emas.(Maqol) Nikolay zamonida oilam tuyoq koʻrmagan. (O.) Jamila, sen uy ichining choʻrisi boʻlma, guli boʻl, guli. (H.H.)

1.3.

1-topshiriq. Misollarda fonetik usul bilan soʻz yasayotgan vositani izohlang.

Talabalar bilan akademik Sirojiddinov uchrashuvi boʻldi. Nihoyat, oʻzbek tilining akademik grammatikasi nashr etiladi. Olma temir moddasiga boy meva. Dasturxondagi taomlardan e, lekin shirinliklardan olma. Buvam bilan buvim Toshkentga joʻnab ketdi. Koʻz – koʻr.

1.4.

1-topshiriq. Berilgan yasalmalardagi soʻz yasovchi qoʻshimchalarni aniqlab, qanday soʻz turkumiga oid soʻz yasayotganini ayting.

Suzma, qatlama, qaynatma, bostirma, qoʻllanma, yasama, burama, agʻdarma, buklama; boshliq, otliq, ayriliq, borliq, tuzliq, Olmaliq, osigʻliq, yopigʻliq.

2-topshiriq. Keltirilgan qoʻshimchalar vositasida soʻzlar yasang va bunda soʻz yasalish asosi qaysi turkumga oidligiga eʼtibor bering: -chi,-gich, -gʻich,- ak,- oq, - lik, - loq, -zor, -ma, -dosh, -don, -bon,-qi, -gin.

1-topshiriq. quyida keltirilgan qo'shma so'zlarning yasaliş (birikish) tipini aniqlang.

qo'lgop, belbog', Uchtom, Beshariq, Galatepa, Kattaqo'rg'on, Oqqo'rg'on, qoradaryo, Balandchaqir, quyimozor, Buloqboshi, tuyaquş, sassiqpopushak, so'fito'rg'ay, qashqargul, karnaygul, gulibeor.

2-topshiriq. Berilgan so'zlarni kompozitsiya usulining qaysi turi bilan yasalganini ayting.

Eru xotin, o'g'il-qiz, katta-kichik, bordi-keldi, o'yin-kulgu, to'y-ma'raka; xotin-xalaj, etim-esir, boy-kambag'al; Guliston Davlat universiteti, xalq boyligi, ish xaqi, yurtboshi, davlat qushi; non-pon, osh-posh, meva-cheva; BMT, SVT kabilar.

3-topshiriq. Gaplarda transpozitsiya usuli bilan yasalgan so'zlarni topib, qaysi turkumdan yasalayotganini aniqlang.

Gapning berdisini aytguncha shoshilasan. Birovini senga, boshqasini o'zimga mo'ljallayapman. To'yni bo'ladi-bo'ladişi yaxshi. Yaxshi topib gapirar, yomon qopib. Qo'rqq burun musht ko'tarar.

2-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

2.1.

1-topshiriq. Matndagi affiksatsiya usuli bilan yasalgan sifatlarni aniqlang, ularni «yasaliş asosi» va «yasovchi vosita»ga ajrating.

Ijodiy faoliyat, unumli mehnat, turkiy g'azal, hosildor er, qarovsiz bog', yozgi ta'til, tarbiyaviy soat, kasalmand kishi, badavlat odam, noo'rin so'z, serdaromad tarmoq.

2-topshiriq. Berilgan sifat yasovchi qo'shimchalarni qaysi til qo'shimchalari ekanligiga ko'ra ro'yxatini tuzing.

-li, -siz, -lik, -gil, -qir, -g'in, -ag'on, -choq, -gi, -chan, ba-, bo-, no-, ser-, be-, -parvar, -bon, -namo, -dor, -iy, -viy, -simon, -gin, -gun, -ma.

3-topshiriq. Keltirilgan sifat yasovchi qo'shimchalar (2-topshiriqdagi) vositasida sifat so'zlar yasang. Yasalmalarning «yasovchi asos» ma'nosiga munosabati va qaysi turkumga oid so'z (o'zak)dan sifat yasayotganini izohlang.

2.2.

1-topshiriq. Berilgan qo'shma sifat so'zlar qaysi turkum so'zlarining qo'shilishidan yasalayotganini aniqlang.

Muzyorar, kunbotar, osmono'par, beshotar, bodomqovoq, sheryurak, sarvqomat, qo'yko'z; oqbadan, oqbilak, ko'kko'z, qorasoch, oqko'ngil; kulrang, kamgap; uch qavatli (bino), qora sochli (qiz), duxoba do'ppili (yigit).

2-topshiriq. Berilgan qo'shma sifatlarni yasaliş usuliga ko'ra tahlil qilib o'z xulosangizni ayting.

A) bodomqovoq (qiz), oqbilak (oyim);

V) to'g'ri burchakli (parallelopiped), ko'p qavatli (bino);

S) beshotar (miltiq), tezyurar (poezd).

2.3

topshiriq. Sifatga ko'chgan so'zlarning qaysi turkumga oidligini aniqlang.

Zahar odam, tilla bola, shakar qizim, oltin kuz, kumush qish, yog'och oyoq; yarashmagan qiliq, kelishgan qiz, o'tar dunyo, tez odam, oqilona maslahatchi, ruscha kitob, o'zbekcha rasm-rusum.

2-topshiriq. Sifatga ko'chgan (ad'ektivatsiyalashayotgan) so'zlarga 10 ta misol toping va ular ishtirokida gaplar tuzing.

3-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

3.1

1-topshiriq. Fe'l so'zlarning yasalishi haqida o'zbek va umumtilshunoslikda, jumladan, turkologiyada mavjud qarashlar haqida gapirib bering. ("Adabiyot"larda 7-8 –banddagi asarlardagi ma'lumotlar asosida)

2-topshiriq. Berilgan qo'shma fe'larning qaysi birida so'z(leksema)yasalyapti deb hisoblaysiz. Ularning ma'nosini tushuntiring: kirib keldi, o'qib chiqdi, tamom qildi, borib keldi, sotib oldi, tushib chiqdi, chiqib tushdi, kulib gapirdi, vafo qilmoq, qazo qilmoq, kelib ketdi, gapirib yubordi, aytib qo'ydi, o'ynab yuribdi.

3.2

1-topshiriq. Fe'l so'zlarning semantik guruh(to'da)lari to'liq va to'g'ri sanalgan javobni toping.

A.Ish-harakat fe'llari.

V.Ish, sof harakat, nutq, holat fe'llari.

S.Bo'lishsizlik harakatini ifodalovchi fe'llar.

D.Xususiyat, xarakter harakatini ifodalovchi fe'llar.

E.Fe'llarning bunday semantik to'dalari yo'q.

2-topshiriq. Berilgan gaplardagi fe'l so'zlarning semantik to'dasiga ko'ra qanday ma'no ifodalayotganini aniqlang.

Dildoraxon uyiga ketdi. Bolaning ichi ketdi. Dildoraxonning anor suviga ko'ngli ketdi. Dorulfanodan dorulbaqoga ketdi.Poezd o'z yo'nalishi bo'ylab ketdi. Dildora shaharga ketdi. Abdulla bobo yaxshi yuribdilar, qulog'imga ketdi-ketdi degan gaplar chalindi? Mashina yurib ketdi. qushlar janubga tomon ketdi.

3.3

1-topshiriq. Verballashuv(fe'l vazifasida kelish)dan qanday semantik-sintaktik hodisa yuz berganligini izohlang.

Salima - talaba.Osmon - tiniq, havo - musaffo. Barcha illatlarning sababchisi - sen. Ikki o'n besh - bir o'ttiz.

2-topshiriq.Fe'l vazifasida kelayotgan so'zlar ishtirok etgan beshta misol toping va ulardagi verballashayotgan so'zdan yangi sema tug'ilmasligi sababini tushuntiring. (Inkorni inkormi yoki neytrallashuvi?)

3.4

1-topshiriq. Berilgan fe'llarni tub, sodda va yasama fe'llarga ajrating. Fe'l yasovchi qo'shimchani aniqlang. Olmoq, boshlamoq, qaratmoq, so'ramoq, tashlamoq, ko'karmoq, quchoqlamoq, yurmoq, odimlamoq.

2-topshirish: Berilgan yasama fe'llar tarkibida fe'l yasash asosi, fe'l yasovchi qo'shimchani aniqlang.

Pachaqlamoq, ushlamoq, yoshlamoq, saralamoq, sizlamoq, tezlamoq.

3-topshiriq. Berilgan fe'l yasovchi qo'shimchalar vositasida sodda yasama fe'llar qatorini to'ldiring:

-la: arrala, ...

-la: tekisla, ...

-la: lapangla, ...

-la: senla, ...

-lan,-lash: jonlan, suhbatlash, ...

-a: kona, ...

-ay: pasay, ...

-sira: suvsira, ...

-illa,-ira: yiltira, chirqilla, ...

-ar,-ir: oqar, ...

-k: ko'zik, ...

3.5.

1-topshiriq. Gaplardagi qo'shma fe'llarni toping, tarkibini aniqlang.

Ahmad salom berdi. Durdona javob berdi. Shirin salom-alik qilsang, shirin duo olasan. Sinf rahbari qo'l qo'yilgan arizani o'qituvchiga berdi.

2-topshiriq. Juftliklar orasidagi farqni tushuntiring, ularga ma'nodoshlar toping. Fe'llar ishtirokida gaplar tuzing.

- 1) obod qilmoq-obod bo'lmoq; 2) baland qilmoq-baland bo'lmoq; 3) bog' qilmoq - bog' bo'lmoq; 4) tog'-tog' qilmoq – tog'-tog' bo'lmoq; 5) juft qilmoq - juft bo'lmoq; 6) xursand qilmoq – xursand bo'lmoq; 7) rozi qilmoq – rozi bo'lmoq.

3-topshiriq. qilmoq, bo'lmoq, bermoq, olmoq, qo'ymoq, chekmoq kabi fe'llar ot, sifat, son so'zlar bilan qo'shilib yaxlit ma'no ifodalaydi va qo'shma fe'l yasashga xizmat qiladi. Ular ishtirokida qo'shma fe'llar yasang.

4-topshiriq. Keltirilgan qo'shma fe'llarning tarkibidagi farqlarni tushuntiring va sababini ayting.

1) sotib oldi, olib sotdi, kirib chiqdi, borib keldi, chiqib tushdi, kelib ketdi.

2) kirib keldi, borib yuribdi, tushib keldi, ketib qoldi.

3) ma'qul bo'lmoq, rohat ko'rmoq, hordiq chiqarmoq, azob chekmoq, huzur ko'rmoq.

4-savol bo'yicha savol va topshiriqlar

4.1.

1-topshiriq. Berilgan ravishlarni tub va yasama ravish guruhlariga ajrating.

Endi, ertalab, mardona, hamisha, taxminan, yillab, yuzlarcha, sidirg'asiga, lutfan, yoppasiga, vatanparvarlarcha, dehqonchasiga, haftalab, batamom, uzil-kesil, do'stona, ataylab, birdan, zo'rg'a.

2-topshiriq. Matndagi yasama ravishlarni topib, ularni o'zak va qo'shimchalarga ajrating.

Bitiruv kechamiz shodiyonasiga sizlarni lutfan va qalban taklif etamiz. Mastura ko'zlarini makkorona o'ynatib, javob berdi.(O.) Mardona ishladi, zafarlar quchdik. Mardlarcha kurashmoq mardlarning ishi.

3-topshiriq. Ravish yasovchi qo'shimchalar vositasida yangi yasama ravishlar qatorini davom ettiring.

- cha:yangicha,...
- larcha:mardlarcha,...
- chasiga:toshkentchasiga,...
- iga,-siga:uzunasiga,yonginasiga,barobariga,...
- lab:ertalab, gektarlab,...
- ona:shoirona,...
- an:majburan,...
- gacha:haligacha,...
- simon:hazilsimon,...
- namo:uyalgannamo,...
- lay:xomlay,...
- n(-in,-un):ertan,oldin,...

4.2.

1-topshiriq. So'zlarning qo'shilishi bilan yasalgan qo'shma ravishlarning turkumiga ko'ra tarkibini ayting, ma'no guruhlariga ajrating.

- a) har vaqt, har lahza, har gal, har er, har yoq, har yon, har mahal, har on.
- b) shu erga, shu erda, shu erdan, shu er, bir oz, bir erga, bu erdan, bu erda, o'sha yoqqa, o'sha yoqda, o'sha yoqdan, u erdan.
- v) tez fursatda, yaqin orada, har zamon, ertadan-kechgacha.
- g) bir vaqt, bir payt, bir mahal, bir zamon, bir onda, bir zumda, bir lahzada, bir oz, bir yo'la, bir vaqtlar.

2-topshiriq. Ravishlarning juftlashuvidan paydo bo'lgan ma'no ifodalanishini tushuntiring.

oldin-keyin, asta-sekin, sekin-asta, nari-beri, birin-ketin, bugun-erta, erta-kech.

3-topshiriq. So'zlar takroridan yasalgan ravishlar tarkibini, turkumini aniqlang.

- a) ahyon-ahyonda, huda-behuda, basma-bas, kamdan-kam, zo'rg'a-zo'rg'a, o'qtin - o'qtin, galma-gal, sal-pal, oz-moz, ora-sira, chala-chulpa;
- b) uzundan-uzun, zo'rma-zo'raki, quruqdan-quruq, yakkama-yakka, lo'nda-lo'nda;
- v) yuzma-yuz, so'zma-so'z, yonma-yon, tarafma-taraf, uchma-uch, betma-bet, qo'lma-qo'l, elkama-elka, kundan-kunga, dam-badam, yildan-yilga;
- g) qayta-qayta, qo'yarda-qo'ymay, sezilar-sezilmas, bilinar-bilinmas, kelar-kelmas;
- d) bir-bir, birma-bir, bitta-bitta, o'z-o'zidan, qancha-qancha, apil-tapil.

4.3.

1-topshiriq. Berilgan yasalmalarni "leksikalizatsiyalashgan" ravishlar, "ravishga ko'chgan" va "batamom ravishga ko'chgan" guruhlariga ajrating.

yoddan, qaytadan, to'g'riga, birdan, yangidan, bundan, shoshmasdan, charchamasdan, tekis, tinmas, bir(kes); erta-indin, kech, kecha, burun, rosa, beto'xtov, o'ta, qo'sha, qayta, shartta, taqqa, shig'a, chippa.

2-topshiriq. Gaplardagi transpozitsiya(adverbializatsiya) usulida yasalayotgan ravishlarga xarakteristika bering.

Yaxshigul yaxshi qiz, u har doim yaxshi gapiradi. Chigitlar tekis unib chiqdi. Bog'da bulbullar tinmay sayramoqda.

Mustaqil ishlar:

1.Otlarning affiksatsiya usulida yasalishi yuzasidan:

a)o'rin-joy otlari;

b)narsa-qurol otlari;

v)shaxs otlari;

g) mavhum ot yasovchi qo'shimchalar vositasida yasalgan to'dalari aks etgan ko'rgazmali qurollar tayyorlash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Hamroyev, D.Muhamedova, D.Shodmonqulova, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva. Ona tili. Toshkent, 2007-yil. -300 bet.
2. R.Ikromova, D.Muhamedova, M.Hamrayev. Ona tilidan mashqlar to'plami. TDPU, Toshkent, 2009-yil. -240 bet.
- 3.H.Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2005, "Talqin" nashriyoti
4. Sh.Rahmatullayev. Hozirgi adabiy o'zbek tili. 2006,"Universitet" nashriyoti.
- 5.R.Yunusov. O'zbek tilidan praktikum. 1-qism, 2006, TDPU.
- 6.U. Tursunov, J. Muxtorov. Sh.Rahmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. «O'zbekiston», 7. Z. Masharipova. O'zbek xalq og'zaki ijodi. T., 2008.

Informatsion ta'minot:

Asosiy adabiyotlar:

1. Abduazizov A.A. O'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. T., 1994.
2. Nurmonov A. O'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. T., 1990.
3. Nurmonov A., Shoxobiddinova Sh va b. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Morfologiya. T., «XXI asr avlodi», 2001.
4. Tursunov U va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T., 1992.
5. Hojiev A. O'zbek tilida forma yasalishi. T.,1990.
6. O'zbek tili grammatikasi. I tom, T., 1975.